

Αθανάσιος Καραθανάσης,

καθηγητής του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Α.Π.Θ.

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΟΓΕΙΤΟΝΙΕΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η Θεσσαλονίκη έχει αλλάξει τις τρεις τελευταίες δεκαετίες και μαζί της άλλαξαν και οι προσφυγογειτονίες μας. Οι παλαιοί θα θυμούνται ασφαλώς πως ήταν η μορφή της πόλης μας ως περίπου το 1970. Σ' αυτές τις παλαιές γειτονίες περιφερειακά της Θεσσαλονίκης είχαν συρρεύσει οι πρόσφυγες μετά την Μικρασιατική Καταστροφή. Είχαν προηγηθεί όμως οι πρόσφυγες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο πρώτος διωγμός όπως έλεγαν οι ίδιοι. Ο Πόλεμος αυτός έφερε το πρώτο κύμα προσφύγων από τα δυτικά μικρασιατικά παράλια και την Ανατολική Θράκη το 1914, όταν 150.000 πρόσφυγες ήλθαν στην Ελλάδα. Σημαντικός αριθμός εξ αυτών ήλθε στην Θεσσαλονίκη, οι περισσότεροι των οποίων εγκαταστάθηκαν στο τότε Χαρμάνκιοϊ, στο Λεμπέτ, στην Τούμπα, την Καλαμαριά. Για την περίθαλψη των προσφύγων η ελληνική κυβέρνηση ίδρυσε τον Ιούνιο του 1914 ειδική υπηρεσία με τίτλο *Κεντρική Επιτροπή προς περίθαλψιν και εγκατάστασιν των εν Μακεδονία εποίκων ομογενών* που αναγνωρίσθηκε με τον Ν. 350/31 Οκτωβρίου 1914. Σύμφωνα με τα στοιχεία της επιτροπής αυτής στην Μακεδονία ήλθαν το 1914 117.484 πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στις 25 περιφέρειές της. Στην Θεσσαλονίκη εγκαταστάθηκαν τον Ιανουάριο του 1915 36.578 άτομα, ήτοι 9.197 οικογένειες, εξ ως 3.980 γεωργοί και άλλα 5.050 στην περιφέρεια. Σ' αυτούς τους αριθμούς δεν περιλήφθησαν οι 30.000 Μικρασιάτες των παραλίων. Απροσδιόριστος αριθμός των Μικρασιατών και των Θρακιωτών δεν επέστρεψε στις πατρίδες του μετά την λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της άφιξης στην Θεσσαλονίκη των προσφύγων από την Φώκαια είναι επιστολή από 5 Ιουνίου του 1914, του ιεροεθνομάρτυρος Χρυσοστόμου Καλαφάτη προς τα Πατριαρχεία για τους διασωθέντες από την καταστροφή της Παλαιάς Φώκαιας που κατόρθωσαν να επιβιβασθούν σε φορτηγό πλοίο. Έγραφε ο Χρυσόστομος ότι το πλοίο «φέρων άνω των 3.000 δυστυχών Φωκαέων απήρε του λιμένος διευθυνόμενον προς Θεσσαλονίκην, όπου έφθασε την νύκτα της Κυριακής προς την Δευτέραν, διαμείναντες γυμνοί και νήστες επί 45 ώρας. Το θέαμα δε ήτο φρικαλέον διά τα μικρά παιδιά, άτινα ήσαν εν τω ατμοπλοίω τούτω πλείονα των χιλίων, τα οποία ωλόλυζον εκ της πείνας και ολίγον δειν θ' απέθνησκον». Το Κράτος φοβούμενο τον κίνδυνο των επιδημιών επέβαλε στους πρόσφυγες το μαρτύριο της καραντίνας, παρά τις διαμαρτυρίες των προσφύγων, των οποίων ευτελιζόταν η αξιοπρέπεια. Άμεση, εν προκειμένω, ήταν η επίλυση του στεγαστικού προβλήματος, καθώς οι πρόσφυγες διέμεναν σε σκηνές. Το

Κράτος προσπάθησε τότε σε πρώτη φάση να επιλύσει το στεγαστικό πρόβλημα με την αξιοποίηση δημοσίων χώρων και την επίταξη ιδιωτικών οικιών, φροντίζοντας, ταυτοχρόνως για την υδροδότηση των προσφυγικών καταυλισμών, κατασκευάζοντας υπονόμους και γενικώς έπραττε ό,τι μπορούσε. Και ενώ ο πόλεμος μαινόταν, ξέσπασε η πυρκαγιά τον Αύγουστο του 1917 που κατέστησε πλέον τραγική την θέση των προσφύγων και εκ της αδυναμίας του Ελληνικού Κράτους να τους βοηθήσει, καθώς είχε εμπλακεί στην δίνη του Πολέμου και στον Εθνικό Διχασμό. Επί πλέον είχε να φροντίσει και για τους πυροπαθείς. Ήδη από τον Μάιο του 1917 λειτουργούσαν οι προσφυγικοί συνοικισμοί της Τούμπας και της Τριανδρίας που από τον Αύγουστο του 1917 θα υποδεχθούν νέους πρόσφυγες και πυροπαθείς. Σημειωτέον ότι στην Θεσσαλονίκη για πρώτη φορά κάτοικοί της εξήλθον έξω από τα όρια της πόλης τους. Η Τούμπα, η Τριανδρία, η Καλαμαριά ήσαν οι προσφυγογειτονίες των οποίων οι κάτοικοι ζούσαν από συσσίτια και μικρά επιδόματα. Το σύνολο των προσφύγων υπολογίζεται το 1920 σε 20.000, που οι μισοί ζούσαν υπό άθλιες συνθήκες στην Καλαμαριά. Αυτοί είχαν έλθει από το Καρς, το οποίο παραχωρήθηκε από τους Ρώσους στην Τουρκία και τους οποίους το ελληνικό κράτος μετέφερε με πλοία στην Θεσσαλονίκη και τους εγκατέστησε στην Καλαμαριά και τα Ελευθέρια. Είναι οι μισοί πρόσφυγες της Καλαμαριάς, που είπαμε εκ του συνολικού αριθμού των 20.000, ήτοι 10.513 ψυχές που ζούσαν φρουρούμενοι στους συνοικισμούς αριθμ. 43, 50, 53 και στο απολυμαντήριο του Καρά Μπουρνού. Την δραματική κατάσταση των προσφύγων, της Καλαμαριάς, λίγες μέρες μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, αποτύπωσε η *Εφημερίς των Βαλκανίων* στις 5 Σεπτ. 1922, που χαρακτήριζε την Καλαμαριά ως νεκροταφείον. Βεβαίως δυναμικοί Πόντιοι πρόσφυγες αντέστησαν ιδρύοντας την 30 Οκτ. 1920 δωδεκαμελή Κεντρική Επιτροπή, αποτελούμενη από ευπαιδευτους πρόσφυγες, για την υπεράσπιση των δικαίων των συμπατριωτών τους. Ο κ. Ευ. Χεκίμογλου έγραψε, πάντως, ότι είναι βέβαιο ότι οι Καυκάσιοι συμπατριώτες μας αποδεκατίσθηκαν από τις ασθένειες.

Με την Μικρασιατική Καταστροφή 1.500.000 Ελλήνων εγκατέλειψαν τις πατρογονικές εστίες, και το 53% εξ αυτών εγκαταστάθηκε στην Θεσσαλονίκη που κατέστη έκτοτε η πρωτεύουσα των προσφύγων. Από τον Αύγουστο του 1922 ως τον Μάιο του 1923 στην Θεσσαλονίκη έφθασαν 200.000 πρόσφυγες. Έτσι τον Μάρτιο του 1923 στην Θεσσαλονίκη ζούσαν 100.000 πρόσφυγες σε 115 άθλιους καταυλισμούς στο ιστορικό κέντρο και άλλοι 30.000 στους παλαιούς στρατιωτικούς καταυλισμούς, σε προάστια και σε στρατόπεδα. Οι περισσότεροι, πάντως, προτίμησαν το κέντρο της πόλεως, όπου βρήκαν καταφύγιο σε εκκλησίες, σε σχολεία, εμπορικές στοές, τεμένη ή σε οικήματα που κατέλαβαν αυτοβούλως. Λίγο μετά το Κράτος άρχισε να επιτάσσει

καφενεία, κινηματογράφους, αλλά και επαύλεις στην οδό Εξοχών και ολιγώτερον στην Β. Όλγας. Σημειωτέον ότι δύο χρόνια μετά όλες οι εκκλησίες της Θεσσαλονίκης, εκτός από δύο, φιλοξενούσαν πρόσφυγες. Στην Τούμπα, για παράδειγμα, από την άνοιξη του 1923 άρχισε η κατασκευή θαλάμων διαστάσεων 51 X 12, όπου εγκαταστάθηκαν πολυάριθμες οικογένειες. Για την τραγική εικόνα των προσφύγων έγραψε ο Χένρι Μοργκεντάου στο βιβλίο του *Η αποστολή μου στην Αθήνα*, ο William Klutz της Αμερικανικής Επιτροπής Βοήθειας και άλλοι.

Οι πρόσφυγες είχαν εγκατασταθεί σε παραπήγματα στις οδούς Αγίου Δημητρίου και Κασσάνδρου, απέναντι από το Διοικητήριο, και πλησίον του Γιλάν Μερμέρ, κοντά στον ναό του Προφήτη Ηλία, και σ' αυτόν της Αγίας Αικατερίνης. Στην Κασσάνδρου υπήρχαν παραπήγματα πλησίον του Σαατλή τζαμί, καμιά εκατοστή μέτρα από το Διοικητήριο και στην περιοχή του Υδραγωγείου και του διπλανού Δημοτικού Σχολείου στην διασταύρωση Κασσάνδρου και Σελεύκου. Άλλα παραπήγματα είχαν στηθεί στην οδό Αποστόλου Παύλου και στην Αρχαία Αγορά όπου ήταν τότε η Νέα Λαχαναγορά. Προσφυγικά παραπήγματα υπήρχαν στην οδό Ίωνος Δραγούμη (τότε Μ. Αλεξάνδρου), στο Μπιτ Μπαζάρ, στην οδό Συγγρού, στον Βαρδάρη, στις οδούς Αισώπου, Αφροδίτης, Ηφαίστου, Προμηθέως, Μοναστηρίου, 26^{ης} Οκτωβρίου. Στην περιοχή κατά μήκος του δυτικού τείχους είχαν εγκατασταθεί 4.500 πρόσφυγες. Είναι η Καλλιθέα, όπως ονομάσθηκε η περιοχή το 1932. Πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στο σημερινό πάρκο της ΧΑΝΘ, τότε Ευλάδικα, στις οδούς Παπαναστασίου (τότε Αθηνών), Κπόλεως, Βελισσαρίου, Μελενίκου, Ιωαννίνων, Δεληγιώργη, Εδμόνδου Ροστάν, Αλεξανδρείας, 25^{ης} Μαρτίου, και ανατολικά του εργοστασίου Αλλατίνι.

Στο κέντρο προσφυγικοί συνοικισμοί αναπτύχθηκαν στην Προξένου Κορομηλά, την οδό Αγγελάκη, αριθμ. 3. Στην ευρεία περιοχή που εκτεινόταν από την σημερινή Κεντρική Βιβλιοθήκη, τα κτήρια της Πολυτεχνικής Σχολής, τους χώρους της ΔΕΘ, απλωνόταν η συνοικία της Αγίας Φωτεινής, που τα παραπήγματά της γκρεμίσθηκαν για να ανεγερθούν τα εν λόγω κτήρια του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Μία μικρή εκκλησία επ' ονόματι της Αγίας Φωτεινής, λίγα μέτρα και δυτικά του Palais des Sports, δηλώνει την ύπαρξη του οικισμού αυτού. Κατά μήκος της οδού Μοναστηρίου και Λαγκαδά διαμορφώθηκαν οι σημερινοί συνοικισμοί Επταλόφου και Ξηροκρήνης, Σταυρουπόλεως και Νεαπόλεως. Στο ανατολικό τμήμα ιδρύθηκαν οι συνοικισμοί Τριανδρία, Άγιος Παύλος, Άνω και Κάτω Τούμπα με συνολικό πληθυσμό 30.000 κατοίκων την περίοδο 1930 – 1940. Μακριά από το κέντρο ήσαν οι οικισμοί Γονατά (Βότση), Καλαμαριάς, Δέρκων, Αλλατίνι, Βόσπορος (μετά τον σιδηροδρομικό σταθμό), Βυζάντιο, Ιασονίδου, Καισάρειας (δεξιά προς Νεάπολη), Καϊστρίου πεδίου πίσω

από την Αγ. Παρασκευή, στο ύψος της οδού Βαϊνδιρίου, Κατιρλή (Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος), Κολοκοτρώνη (Τυρολόης ανεβαίνοντας στην Νεάπολη, δεξιά της Παναγίας Φανερωμένης), Κουρί, Νέα Βάρνα, Νέα Κρήνη, Νέα Μουταλάσκη (μεταξύ Παπάφη – Μ. Μπότσαρη), Νέα Τούζλα, Καραμπουρνού, Αρετσού, Αθηνών, Κανάρη – τετρακατοικίες, Ορτακιανών, Οσία Ξένη στην Μαλακοπή, συνοικισμός Παράδεισος.

Την περίοδο 1924 – 1932 είχαν κτισθεί 9.000 οικίες γύρω από την πόλη, 3.000 στην περιοχή των Εξοχών που συγκροτούσαν 36 προσφυγικούς συνοικισμούς με ένα πληθυσμό 150.000 κατοίκων, ήτοι κάτι παραπάνω από τον μισό πληθυσμό της πόλης. Τους περισσότερους πρόσφυγες είχε συγκεντρώσει η Τούμπα με 32.000 κατοίκους, η Αγία Φωτεινή με 15.000, η Καλλιθέα με 4.500 κλπ.

Θα αναφέρουμε τρεις περιπτώσεις προσφυγικών οικισμών. Πρόκειται για τους οικισμούς Καλαμαριάς, Τούμπας, Χαρμάνκιοϊ, που είναι και οι μεγαλύτεροι και που αποτελούν grosso modo σημεία αναφοράς για τους λοιπούς οικισμούς. Στην Καλαμαριά οι πρόσφυγες που προέρχονταν σχεδόν από όλα τα μέρη του Πόντου, αλλά και από την Κπολη, την Νικομήδεια, την Σμύρνη, την Ανατ. Θράκη, έμειναν σε θαλάμους, που οι οικογένειές τους χώριζαν με κουβέρτες, χαλιά, τσουβάλια, εφημερίδες για να εξασφαλίσουν λίγα τετραγωνικά μέτρα ιδιωτικού χώρου. Το 1924 στα 150 στρατιωτικά παραπήγματα έμειναν 12.000 παλαιοί και νέοι πρόσφυγες, άλλοι σε σκηνές και άλλοι, ακόμη, και σε βάρκες. Ο Δήμος Θεσσαλονίκης, φρόντισε για την ίδρυση μαιευτηρίου, σταθμού Α΄ Βοηθειών, δημοτικού ιατρείου και φαρμακείου, κρατικού νοσοκομείο με 350 κλίνες. Το 1931 η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης και 2 – 3 φιλανθρωπικές οργανώσεις θέσπισαν συσσίτια, παιδικούς σταθμούς. Ήδη το 1924 οι πρόσφυγες της Καλαμαριάς είχαν ιδρύσει Οικοδομικό Συνεταιρισμό Ποντίων – Καυκασίων που πέτυχαν να κατασκευαστούν το 1926 29 τετρακατοικίες, 12 μονώροφα σπίτια από την Πρόνοια, και την διετία 1928 – 1930 293 μονώροφα σπίτια και από την ΕΑΠ 300 μονοκατοικίες. Την σταδιακή αποκατάσταση των προσφύγων προώθησαν τα 25 προσφυγικά σωματεία που δραστηριοποιήθηκαν στην επίλυση του στεγαστικού, των αποζημιώσεων, της ευρέσεως εργασίας, της περιθάλψεως πτωχών και ορφανών.

Στο μεγάλο σημερινό Δήμο Καλαμαριάς περιλαμβάνονται οι οικισμοί της παραλιακής ζώνης, ήτοι των *Δέρκων*, της *Κρήνης*, της *Αρετσούς*, του *Κατιρλή*, ενώ προς το Ντεπώ είχε ιδρυθεί ο οικοδομικός συνεταιρισμός «Το Βυζάντιον», αφού εδώ είχαν εγκατασταθεί 110 οικογένειες από την Κπολη την περίοδο 1929 – 1930, Προς το Καραμπουρνάκι δημιουργήθηκαν οι προσφυγογειτονιές Παράδεισος, Νέα Τούζλα, Άγιος Νικόλαος, ενώ σχεδόν εφραπτόμενος προς την Καλαμαριά είναι ο συνοικισμός Βότση, πρώην Στυλ. Γονατά, όπου πριν κατοικούσαν Εβραίοι, που τον οικισμό τους έκαυσαν εθνικιστές και που τελικώς η

εβραϊκή κοινότητα το 1931 τον παραχώρησε στο Ελληνικό Κράτος. Στην ανατολική πλευρά της Καλαμαριάς αναπτύχθηκε η συνοικία Κτηνοτροφικά, ονομασία οφειλομένη στις επαγγελματικές ασχολίες των προσφύγων, που προέρχονταν από τον Καύκασο.

Στην Τούμπα τώρα, που κατοικήθηκε στους προϊστορικούς χρόνους, ήταν μία χέρσα γη, στην οποία εγκαταστάθηκαν στρατιώτες της Entente τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε Γάλλοι στρατιωτικοί στρατοπέδευαν στην Άνω Τούμπα ως το ρέμα της Τριανδρίας, ενώ προς τα κάτω στρατοπέδευαν οι Ιταλοί με το σημερινό Νοσοκομείο των Λοιμωδών να είναι το στρατηγείο τους. Γάλλοι και Ιταλοί έκτισαν παραπήγματα, τα οποία μετά την αποχώρησή τους, αξιοποιήθηκαν για την εγκατάσταση προσφύγων. Η κυβέρνηση της Εθνικής Άμυνας έκτισε 100 περίπου θαλάμους σε σχήμα Λ για τους στρατιώτες της. Άξιον σημειώσεως είναι ότι τμήμα της περιοχής από το γήπεδο του ΠΑΟΚ, τις οδούς Μ. Ασίας, Τυρολόης, Λαμπράκη και δυτικά από την Γέφυρα ως τον Άγιο Φανούριο χρησιμοποίησε ο Ελληνικός Στρατός για την εκπαίδευση των νεοσυλλέκτων που στέλνονταν στο μικρασιατικό μέτωπο. Εδώ μάλιστα είχαν εγκατασταθεί και πυροπαθείς του 1917. Στην Τούμπα πρώτοι ήλθαν Μικρασιάτες, Κπολίτες και Θρακιώτες και ακολούθησαν οι Πόντιοι. Όλοι προηγουμένως περνούσαν υποχρεωτικά και για μικρό χρονικό διάστημα την καραντίνα στην περιοχή Βυζάντιο. Μέχρι το 1924 η Τούμπα είχε καταστεί κέντρο διερχομένων προσφύγων, που διοχετεύονταν κατόπιν σε άλλους προσφυγικούς οικισμούς. Οι 100 θάλαμοι της Εθνικής Άμυνας επισκευάσθηκαν με δαπάνη της Ιεράς Ενώσεως Μακεδονικών Οργανώσεων, την οποία είχαν ιδρύσει πλούσιοι Θεσσαλονικείς, αλλά και με χρήματα του Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων (Τ.Π.Π.). Η Ένωσις αυτή νωρίς, το 1922, έκτισε 580 μικρές παράγκες από ξύλο και λαμαρίνα. Τα σπίτια του Τ.Π.Π. έκτισαν δέκα τρεις εργολάβοι, που με τα αρχικά τους ονομάσθηκαν οι δρόμοι, π.χ. Γ.Π. Α.Ρ. κλπ. Το Εμπορικό Επιμελητήριο έκτισε πάντα στην Τούμπα σπίτια την διετία 1924 – 1925. Άλλη κατηγορία σπιτιών ήταν τα λεγόμενα «γερμανικά», 50 δηλ. προκατασκευασμένα σπίτια, που έστειλε το Γερμανικό Κράτος στα πλαίσια των πολεμικών αποζημιώσεων. Το καθένα είχε εμβαδόν 65 τ.μ. και προοριζόταν για δύο οικογένειες. Στην Άνω Τούμπα το Ταμείο Πρόνοιας (Τ.Π.) έκτισε δίπλα στα σπιτάκια του Εμπορικού Επιμελητηρίου μονώροφες τετρακατοικίες και το 1926 ξύλινα σπιτάκια (Ξ.Π.). Το ίδιο έτος (1926) η Πρόνοια, πάλι, ανήγειρε τα νεόκτιστα (Ν.Τ.) που ήσαν μονώροφες διπλοκατοικίες. Η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.) έκτισε 3.000 μονοκατοικίες και 200 πολυκατοικίες που καθεμία στέγαζε 8 – 10 οικογένειες. Βόρεια, ανατολικά και νότια της Τούμπας δημιουργήθηκαν και άλλοι μικροσυνοικισμοί. Έτσι το 1928 πρόσφυγες από την Μαλακοπή της Καρπαδοκίας ίδρυσαν τον ομώνυμο συνοικισμό, νότια κάτω από την οδό

Παπάφη υφίσταντο οι συνοικισμοί Αθηνών και Νέας Μουταλάσκης, από πρόσφυγες του προαστείου της Καισάρειας, αλλά και από το Τσόρουμ του Πόντου, συνολικά 49 οικογένειες. Στην Νέα Μαλακοπή οι Καπαδόκες πρόσφυγες βρήκαν και πρόσφυγες από την Κπολη και Θράκη, που είχαν έλθει πριν από το 1922. Ο συνοικισμός των Αθηνών ιδρύθηκε την διετία 1929 – 1930 από βορρά προς νότο της οδού Παπάφη ως την Παπαναστασίου και από δυτικά προς ανατολικά από την Μπότσαρη ως την Κανάρη - . Εδώ είχαν ανεγερθεί μονώροφες διπλοκατοικίες μαζί και διώροφες τετρακατοικίες που με κλήρο δόθηκαν σε 250 οικογένειες επί συνόλου 2.600 αιτήσεων. Τον δύσκολο χειμώνα του 1922/23 η Γ. Διοίκηση Θεσσαλονίκης μοίρασε τότε κλινοσκεπάσματα, ο στρατός οργάνωσε συσσίτια, ενώ το Κράτος από τον Οκτ. 1922 – Ιούν. 1923 είχε δαπανήσει 7.450.000 δρχ. για την κατασκευή παραπηγμάτων στην Τούμπα, την Καλαμαριά, το Χαρμάνκιοϊ, το Βαρδάρι, το Λεμπέτ.

Τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι πρόσφυγες στην Τούμπα ήταν πολλά και δυσεπίλυτα : ο επισιτισμός, η αντιμετώπιση του εξανθυματικού τύφου, των ελωδών πυρετών, της φυματιώσεως αντιμετωπίστηκαν με την ίδρυση δύο δημοσίων ιατρείων στην Άνω και Κάτω Τούμπα, το δεύτερο ήταν γνωστό ως Προσφυγικό Σωματείο με 60 κλίνες και όταν τα δύο αυτά ιατρεία καταργήθηκαν, ο Δήμος Θεσσαλονίκης ίδρυσε το 2^ο Δημοτικό Ιατρείο στην Τούμπα. Το 1932 η Τούμπα είχε 32.000 κατοίκους, 4 δημόσια δημοτικά σχολεία, ένα ιδιωτικό, ένα παιδικό σταθμό, τρεις εκκλησίες, της Αγίας Βαρβάρας, του Αγίου Θεράποντος, της Αγίας Μαρίας και τέλος μία τέταρτη του Αγίου Φανουρίου, τρία ωδεία, δύο ιατρεία, ένα κινηματοθέατρο, δύο μεγάλα γειτονικά εργοστάσια (Υφανέτ, Τουρπάλη).

Στην δυτική πλευρά της πόλης ήταν το Χαρμάνκιοϊ (χωριό με αλώνι) που η ύπαρξή του μαρτυρείται ήδη από τον 18^ο αι., στο οποίο εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες το 1922 στα λίγα υφιστάμενα δημόσια και κοινοτικά κτήρια και σε πλίνθινα ή από μπετόν αρμέ παραπήγματα, τα γνωστά «θαλάματα» της Σταυρουπόλεως. Ωστόσο είχαν προηγηθεί οι πρόσφυγες του 1914 που εγκαταστάθηκαν δίπλα στο στρατόπεδο Παύλου Μελά, στην θέση δηλ. Λεμπέτ, όπου δημιουργήθηκε ένας ακόμη οικισμός από 100 παραπήγματα με χωροφυλακή, ιατρείο, φαρμακεία, απολυμαντήριο, λουτρό, κλιβάνους, 150 αποχωρητήρια. Είχε προβλεφθεί, επίσης, η κατασκευή δικτύου υδρεύσεως, σχολείου, ναού του Αγίου Ελευθερίου. Η συνολική δαπάνη για το Ελληνικό Κράτος έφθασε στις 450.000 δρχ. Οι πρόσφυγες στην σημερινή περιοχή Σταυρουπόλεως – Πολίχνης είχαν έλθει από το Καρς και την Τιφλίδα, την Ανατ. Θράκη, την Μ. Ασία. Οι Πόντιοι από το Καρς είχαν φθάσει στην Θεσσαλονίκη αυτοβούλως, γιατί πληροφορήθηκαν ότι το Ελληνικό

Κράτος θα διένειμε οθωμανικά ανταλλάξιμα κτήματα. Οι περισσότεροι είτε πέθαναν από ελώδεις πυρετούς συνήθεις στο πεδινό αρρωστημένο κλίμα της περιοχής, ενώ άλλοι επέστρεψαν στις ιδιαίτερες πατρίδες τους, στο Καρς και την Τιφλίδα, για να επανέλθουν οριστικά το 1922. Το 1920, πριν δηλ. την άφιξη του μαζικού μεταναστευτικού ρεύματος, το 1922, στην γειτονική Πολίχνη (τότε Καραϊσιν) ζούσαν 850 ψυχές, στο Λεμπέτ (Ν. Ευκαρπία) και στο Χαρμάνκιοϊ 128. Το Χαρμάνκιοϊ περιλάμβανε τότε τον Σταθμό, την Ν. Μαινεμένη, το Ν. Κουκλουτζά, το Ν. Κορδελιό που τον Μάρτιο του 1920 προσαρτήθηκαν στον Δήμο Θεσσαλονίκης.

Το 1922 το μεγάλο προσφυγικό ρεύμα ήλθε για εγκατάσταση ΒΑ του σημερινού Ελευθερίου (το παλαιό δηλ. Νέο ή Κάτω Χαρμάνκιοϊ) στον σημερινό δηλ. Εύοσμο. Εδώ βρήκαν Βλάχους από τα Μεγάλα Λιβάδια του Πάικου. Οι πλείστοι των προσφύγων είχαν έλθει από την Σμύρνη και ειδικότερα από το σμυρναϊκό προάστειο Κουκλουτζά, γι' αυτό το παλαιό Χαρμάνκιοϊ ονομάσθηκε αρχικά Νέος Κουκλουτζάς, αλλά το 1955 μετονομάσθηκε σε Εύοσμον και το 1960 σε Εύοσμος. Μαζί τους είχαν έλθει πρόσφυγες από το Νύφιο, τον Βουρνόβα, το Βαγάρασι, τα Μύλασα, τα Σώκια, τον Γέροντα, το Αχμετλί, το Ουλουτζάκ. Τα σπίτια στον Εύοσμο ήσαν άλλα πλίθινα και άλλα από ξύλα και τούβλα και «δίρριχτη» στέγη, φτιαγμένα από τον Εποικισμό και την Ε.Α.Π. Το 1926 ο Εποικισμός είχε ήδη κτίσει 90, ενώ προς τα τέλη της δεκαετίας του 1920 υπήρχαν 38 παραπήγματα.

Στο Νέο Κορδελιό αρχικά είχαν εγκατασταθεί 164 οικογένειες προερχόμενες από την Παπά Σκάλα του Κορδελιού.

Στην Νέα Ευκαρπία εγκαταστάθηκαν 142 τουρκόφωνες οικογένειες προερχόμενες από το Ουσάκ, 11 από την Θράκη, 5 από την Φιλαδέλφεια, την Λίγδα Οδεμησίου, το Ντενισλί.

Την αποκατάσταση των προσφύγων στήριξε μαχητικά *Η Εφημερίς των Βαλκανίων*, που ζητούσε την επίταξη δημοσίων οικημάτων που βρίσκονταν στις οδούς Β. Όλγας, Β. Γεωργίου, που ανήκαν σε πλούσιους, την επίταξη βιλών και βασιλικών τσιφλικιών. Είναι γεγονός πάντως ότι ελάχιστοι από τους πρόσφυγες προτίμησαν να εγκατασταθούν στο κέντρο και ήσαν εκείνοι που το απαιτούσε το επάγγελμά τους, ενώ, από την άλλη στις επιτάξεις αντιδρούσαν οι πλούσιοι, παρά τις οδηγίες της Γ. Διοικήσεως Θεσσαλονίκης, των αντιπροσώπων των προσφυγικών σωματείων, του Εμπορικού Επιμελητηρίου και του Διευθυντού του Γραφείου Επιτάξεως. Μία άλλη εφημερίδα *Το Φως* ζητούσε επιμόνως την άμεση βοήθεια των προσφύγων, αλλά και στηλίτευε τους εκμεταλλευτές των προσφύγων. αργότερα, χειμώνας του 1926, και του 1927 περιέγραψε τις τραγικές συνθήκες διαβιώσεως στην Τούμπα, την Καλαμαριά, την Αγία Φωτεινή, τον Τενεκέ Μαχαλά Κπόλεως κ.ά.

Αυτές, σχηματικά, ήσαν οι προσφυγογειτονίες της Θεσσαλονίκης, η μελέτη των οποίων, ομολογουμένως, έχει να διανύσει αρκετό δρόμο. Είδαμε και ξέρουμε ότι οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν περιφερειακά της Θεσσαλονίκης, μολονότι, είναι αλήθεια ότι οι αστοί και μικροαστοί κόλλησαν μες την πόλη, κατά τον επιτυχή χαρακτηρισμό του Γ. Ιωάννου, οι τεχνίτες, οι εργατικοί, οι περιβολάρηδες διάλεξαν τους συνοικισμούς τους στις γύρω ερημιές, οι αγρότες, οι αμπελουργοί και οι ψαράδες στα γύρω χωριά. Οι μεγαλοαστοί επέλεξαν τα αρχοντικά της παραλίας και του Ντεπώ, όπου, όπως λέγει ο Γ. Ιωάννου, βρήκαν τους ομοίους τους και δεν ξανακούσθηκαν. Οι συνοικισμοί έγιναν γκέτο και όχι μόνον στην Θεσσαλονίκη, αφού η έλευση των προσφύγων αναστάτωσε τις εντόπιες κοινωνίες, με τις επιτάξεις, τα χαμηλά ενοίκια των ιδιοκτησιών, τις προστριβές των ιδίων των προσφύγων, την εκμετάλλευση των προσφύγων από εντοπίους αλλά και από επιτήδειους πρόσφυγες, που με εγκύκλιό του το Κράτος προσπάθησε να αποτρέψει (2/11/22). Τελικώς τα χρόνια που πέρασαν ο αγώνας των προσφύγων ήταν συνεχής και πέτυχαν να επιβιώσουν σε νέες αντίξοες συνθήκες συμβάλλοντας δυναμικά στην νέα πορεία της χώρας. Ορθώς ο Γ. Σεφέρης αναρωτήθηκε : Πως γεννήθηκαν / πως μεγάλωσαν τα παιδιά μας.

Χριστιανικοί συνοικισμοί προσφύγων 1932 – 1933

Όνομασία	Πληθυσμός	Έτος ίδρυσης
Αγία Φωτεινή	13.000	1922-1924
Βόσπορος	420	1922
Βυζάντιο	550	1929
Γονατά (πρ. Κάμπελ)	600	1931
Δέρκων	900	1930
Επτάλοφος	4.000	1924
Ζεϊτινλικ	500	...
Ιασωνίδου	1.500	1932
Καισάρειας	200	1930
Καϊστρίου Πεδίου	500	...
Καλαμαριά	7.000	1920
Καλλιθέας	4.500	1922

Κατιρλή	1.000	...
Κολοκοτρώνη	850	1931
Κουρί	1.000	1924-1925
Νέα Βάρνα	280	1928
Νέα Κρήνη	1.000	...
Νέα Μουταλάσκη	250	1929
Νέα Τούζλα	250	...
Αρετσού	800	1924
Αθηνών	1.250	1929
Ορτακιανών	400	1929
Οσίας Ξένης	550	1930
Παραπήγματα Γαλλ. Στρ.	350	...
Π. Κουντουριώτου	1.500	1931
Ρήγα Φεραίου	900	1930
40 Εκκλησιών	1.000	1929
Σιδηροδρομικών	350	...
Σταυρούπολη	2.000	...
Συκιές	3.000	1929
Τούμπα	32.000	1922
Τριανδρία	3.000	1917
Τροχιοδρομικών προσφύγων	500	1928
Τρωάς	750	..
Τυρολόης	2.000	...
Νέο Χαρμάνκιοϊ	350	